

HANDLEIDINGEN IN DE SOCIOLOGIE EN POLITICOLOGIE II

'HET IS BELANGRIJK OM DE SOCIOLOGIE NIET TE CANONISEREN'

(MARK VAN OSTAIJEN)

In deze jaargang leidt *M&P* enkele (Nederlandstalige), voor maatschappijleerdocenten relevante, inleidende werken voor de sociologie en politicologie in. Net als in de vorige *M&P* besteedt Koen Vossen in dit nummer aandacht aan de sociologie.

KOEN VOSSSEN

In 2019 las u in *M&P* een lang interview met de bestuurssocioloog Mark van Ostaijen.¹ Het boek *Wij zijn ons* afkomstig uit zijn pen was kort daarvoor verschenen. Een boek dat door de socioloog Rudi Laermans werd betiteld als 'een geweldig handboek dat er geen wil zijn'.² Van Ostaijen wilde geen canon van de sociologie ontwikkelen en werkte daarom niet uitsluitend met sociologen. In de vorige editie van *M&P* las u het eerste deel van de inleiding van inleidende sociologische boeken. Voor deze editie wordt ingegaan op de vraag of de auteurs van onderstaande inleidingen wel een canon produceerde.

METHODIEK

In het vorige artikel uit deze serie werd de methodiek achter deze inleiding van de inleidingen beschreven; geleend van Goudsblom en zijn *Balans van de sociologie* (1974). Elk handboek wordt onderworpen aan vier kwaliteitscriteria: systematiek, reikwijdte, precisie en relevantie. In deze *M&P* worden de volgende boeken besproken:

M&P 2021-2	<i>Sociologie en de moderne samenleving</i>	Jacques van Hoof en Joris van Ruyseveldt (eindredactie)	1996 (2008)
	<i>Het speelveld, de spelregels en de spelers?</i>	Jan Vranken, Geert van Hootegem & Erik Hendriks	2013

SOCIOLOGIE EN DE MODERNE SAMENLEVING

Als invalshoek hebben Jacques van Hoof en Joris van Ruyseveldt er in *Sociologie en de moderne samenleving* voor gekozen de lezer te laten zien hoe sociologen over moderniseringsontwikkelingen nadenken. Welke vragen leefde en leven in/tijdens/geïnspireerd op de ontwikkeling van de pre-industrialisatie tot aan de hedendaagse samenleving? Modernisering als centraal thema met een aanvulling vanuit de ongelijkheids-, orde- en identiteitsvraagstukken.

Systematiek

Dit handboek gaat dus voornamelijk over de sociologische beschouwing van modernisering. Allereerst schrijven de auteurs over de *kennisbasis*: wat is sociologie, welke dimensies zijn er in het moderniseringsproces te onderscheiden en wat zijn de belangrijkste begrippen en vraagstukken?

Vervolgens wordt er een sociologische beschrijving gemaakt van de ontwikkeling van de standenmaatschappij tot aan de twintigste eeuw, logischerwijs gevolgd door een beschrijving van de twintigste eeuw, om daarna af te sluiten met een uitgebreid onderdeel over toekomstperspectieven binnen de sociologie. Dit is een interessant slot, voornamelijk gezien het min of meer dominante idee dat wetenschap zich met beschrijving, verklaring en/of evaluatie bezighoudt. In tegenstelling tot auteurs van veel andere inleidingen, geven Van Hoof en Van Ruyseveldt wel expliciet aandacht aan de voorspellende kant van de sociologie.

Reikwijdte

Het begin van dit artikel lijkt een waarschuwing te zijn voor canonisering van de sociologie: het kronen van bekende sociologen tot *klassiekers* en de angst dat dit het *denken* stopt. Op het eerste gezicht doet de inhoudsopgave vermoeden dat dit handboek zich schuldig maakt aan canonisering. Veel hoofdstukken en paragrafen gaan over 'the usual suspects': Comte, Durkheim, Weber, Elias, Foucault en anderen. Wanneer verder wordt gelezen dan de inhoudsopgave wordt duidelijk dat de auteurs deze denkers vooral als spreekpop gebruiken. Zij verduidelijken de vraagstukken uit de besproken tijd. Dit maakt het mogelijk om dwarsverbanden te zien, over tijds- en landsgrenzen heen, maar ook tussen verschillende sociologen (en andere wetenschappers).

Precisie

Veel inleidingen maken regelmatig gebruik van *graphic organizers*; in de vorm van bijvoorbeeld schemaatjes. *Sociologie en de moderne samenleving* kenmerkt zich voornamelijk door grote lappen tekst. Dit kan voor de visueel ingestelde lezer als afschrikwekkend overkomen. Ondanks dit uiterlijk is het de moeite waard om het boek te lezen. Het zit vol pareltjes. Elk pareltje ondersteunt op een precieze en accurate manier de analyse van het menselijk samenleving.

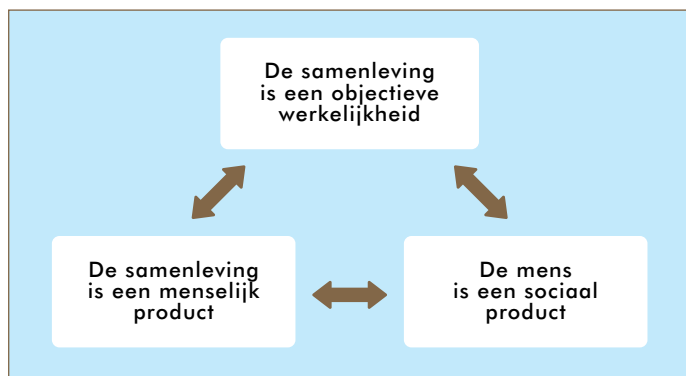
Een bekend fenomeen is het gegeven dat gangbare definities van rationalisering ertoe verleiden om waardengeladen gedrag als irrationeel te betitelen. De auteurs geven een mooi, doch abstract, voorbeeld waarin waardenrationaliteit even rationeel is als doelrationaliteit: 'Toch wijst Weber erop dat zulk gedrag rationeel kan worden genoemd, maar dat is betrokken op een bepaalde waarde (...). Men kan dat doel bizar vinden (...) [het] valt in te zien dat hij [de persoon die handelt op basis van waarden in plaats van doelen] de middelen om die waarde te realiseren, eigenlijk even rationeel organiseert als de bruggenbouwende ingenieur' (p.136).

Relevantie

Vergelijken is de meest krachtige manier van leren. Het moderniseringsperspectief geeft de docent de intellectuele bagage om lesmateriaal te ontwikkelen waarin vergelijkingen tussen tijdvakken dienen te worden gemaakt. Daarnaast toont het, voor een deel van ons vak, de ontstaansgeschiedenis: waarom is de menswetenschap eigenlijk een typerend voorbeeld van het moderniseringsproces, welke dwarsverbanden zijn er te zien tussen bijvoorbeeld Darwin en de sociologie, en, om met Foucault te eindigen, levert de menswetenschap 'middelen van dressuur' en disciplineren op?

HET SPEELVELD, DE SPELREGELS EN DE SPELERS?

In meer of mindere mate is het boek *Het speelveld, de spelregels en de spelers?* een herdruk van de inleiding *Het speelveld en de spelregels*. Opvallend is dat in de eerdere editie de spelers niet in de titel stonden vermeld. De auteurs van *Het speelveld, de spelregels en de spelers?* laten zich inspireren door de magische driehoek van Berger en Luckmann (1966):

Het is een bekende paradox die voor veel leerlingen lastig is te begrijpen, maar fundamenteel voor het inzicht in de samenleving. De mens wordt door de samenleving gevormd, maar vormt deze ook. Ondanks deze menselijke betrokkenheid is er sprake van een objectieve werkelijkheid. De mens is dus zowel bepaald als bepalend. Zie hier: de reden om de *spelers* aan de titel toe te voegen.

Systematiek

De rijke sociologische geschiedenis kent vele stromingen en afslagen. Vranken en zijn kompanen proberen dit verstrekkende wetenschapsveld in vier blokken te vatten:

1. Sociologie, een wetenschap van de samenleving
2. Blokken, apart en gestapeld
3. Sociale ongelijkheid wordt georganiseerd
4. Over maatschappelijke veranderingen en paradigma's

Vooraan in het boek worden twee leesstrategieën aan de lezer voorgesteld. De lezer kan het studerend en ijverig tot zich nemen of het, naar het credo *Vrijheid, blijheid*, steeds in kleine blokjes lezen. De schrijfstijl is voor beide strategieën ondersteunend. Een heuse prestatie.

Reikwijdte

De schrijvers maken een mooie wisselwerking tussen theorie, ontwikkeling, voorbeelden, wetenschap en sociologen. Het is hierdoor allerminst een canonisering van het sociologische denken. Een meer vraagstuk-gebaseerde invalshoek voorkomt het tooien van enkelen met de titel van klassieker. Daarnaast, als de Groten der Sociologie worden besproken, laten Vranken en consorten ook reacties op die denkers zien.

Deze methodiek zorgt voor een niet aan lands- en tijdsgrenzen gebonden benadering. Een voorbeeld hiervan is onderstaand (deels overgenomen) schema waarin standen-, kasten- en klassensamenlevingen worden vergeleken:

KENMERKEN	STANDEN	KASTEN	KLASSEN
LEGITIMATIE	Theologisch	Religieus	Economisch
MACHTSBASIS	Grond	Godsdienst	Kapitaal
POSITIE-BEKLEDING	Vererving	Vererving	Verwerving
HUWEN	Endogaam	Endogaam	Exogaam mogelijk
MOBILITEIT	Geen	Geen	Mogelijk

Bron: Het speelveld, de spelregels en de spelers?, p.225

Precisie

Definities zijn allesbehalve heilig. Wellicht is het zelfs verdedigbaar om het als arbitrair te labelen. In het maatschappijleeronderwijs wordt echter veelal van definities gebruikgemaakt om zaken te kunnen onderscheiden. Zo is het voor leerlingen (soms) lastig om het onderscheid te zien tussen *cultuur* en *sociale instituties*. De auteurs lijken voor deze twee concepten een duidelijker onderscheid te bieden: Cultuur is een geheel van opvattingen: 'Waarden zijn opvattingen over (on)juistheid. Normen zijn opvattingen over wat hoort en verwachtingen zijn opvattingen over wat zal gebeuren en doeleinden zijn opvattingen over wat wenselijk is'. Dit ondersteunen zij met een mooi schema over de volgorde van belangrijkheid:

Een patroon van waarden, normen, doeleinde en verwachtingen (bron: Het speelveld, de spelregels en de spelers?, p.180)

Instituties zijn voornamelijk collectieve handelingsvormen die onafhankelijk van de handelende individuen bestaan en een dwingend karakter hebben. Anders gesteld: het zijn gevestigde manieren om het sociale leven te organiseren. Twee kenmerken lijken dominant te zijn: handelingen en organiseren. Definities helpen hierdoor zaken scherper te kunnen onderscheiden, maar ook concepten beter te vatten. Laat leerlingen, in een later stadium van het leren, oefenen met het zoeken naar verschillen en overeenkomsten tussen definities. Dit verdiept, net als het gebruik van voorbeelden, het inzicht in concepten, begrippen en/of theorieën.

Relevantie

Het boek is uiterst relevant voor docenten die op een geordende en overzichtelijke manier snel wat willen bijleren en/of -lezen. Het biedt schema's, teksten en verhelderingen voor elk thema van het maatschappijleeronderwijs. Een mooi en relevant voorbeeld is onderstaand schema over de verschillende dimensies van stratificatie bij Weber. Het herinnert ons eraan dat ongelijkheid en het bepalen van iemands maatschappelijke succesansen verschillende aspecten kent. ◆

TERREIN	CRITERIUM	MAATSCHAPPELIJKE VORM
Economisch	Positie op de markt	Klasse
Sociaal	Status	Stand
Politiek	Macht	Partij

Verskillende dimensies van stratificatie bij Weber
(bron: Het speelveld, de spelregels en de spelers?, p.263)

Noot

1. Rob van den Boorn & Koen Vossen, 'Maatschappij- wetenschappen is niet voor bange leerlingen. Interview met Mark van Ostaijen over sociologisch denken', in: *M&P 50* (augustus 2019) nr.5, pp.22-23.
2. Laermans, Rudi, in: *Tijdschrift Sociologie*, jrg. 2020, nr. 1, pp.19-21.